

A szüretre gazdag szokáshagyomány is tartozott, amelyben a munka és a termésbegyűjtés, a szüret ünnepe összekapcsolódott. A megelénkült szőlőhegyen a vidám hangoskodás, zene-énekcszó, mozsárgyűcskák és petárdák robbanása jelezte egy-egy vigadózó nemesi társaság jó hangulatát. A kádárok, a borkötők, a kapások céhei és társulatai is színesítették és gazdagították a szüreti felvonulók tarka seregét. A szüreti felvonuláson középen feldíszített hintón a szüreti bíró és bíróné vagy király és királyné haladt, környezetükben maszkos és maskarás alakok. A menetet ünneplőbe öltözött férfiak szüreti koszorús csoportja nyitotta meg, vállon vitt hatalmas szőlőfürtös koszorúval a kánaáni bőséget és termékenységét szimbolizálva. A lányok és lovas bandérium menete után a feldíszített kocsik és hintók sora következett, majd gyalogosok, maskarások vidám menete zárta a szüreti felvonulást, amely vidékenként és történelmi koronként eltérő elemeket tartalmazott.

A szüreti felvonulások általában bállal, mulatsággal végződtek, amik az egész társadalmat megérintették. A szüreti bálók jellegzetessége volt a felkötözött szőlőfürt, amit ellopni, a kedves bálozó lánynak átnyújtani nemes virtusnak számított. A fürtökre báli szőlőcsöszök vigyáztak, akik a „tolvajt” valamilyen tréfás büntetésre vagy zálogra ítélték. A játékos csintalanság utáni büntetéspénz megfizetése a bál megrendezését, a báli költségek finanszírozását segítette. A szőlő és a szőlőművelés évszázadok óta a társas együttlétnek és az életbe vetett hitnek, az élni akarásnak, az örök reménységnek a szimbóluma is.

A bor nagy átváltozása a pincék mélyén általában november közepére bekövetkezett. Az édes mustból csipős, sokszor már kierjedt bor lett. Márton napján kóstolták meg először a bort a gazdák, elismerően és kíváncsiskodva pincszereztek egymás pincéiben. A borok kezelésével nem sokat törődtek, mert nem ismerték a biokémiai összefüggéseket. Pasteur nevéhez kötik annak kimutatását, hogy mikro-élőlények hatására következik be a must cukrának alkohollá erjesztése. Mint ahogy az lenni szokott, egy magyar, Preysz Móric soproni borkémikus négy évvel Pasteur előtt kimutatta mindezt, de mivel magyarul tette közzé megfigyeléseit, a világ borásztársadalmá nem vett róla tudomást. A magyar parasztság hosszú ideig seprején hagyta az új borokat, nem, vagy csak későn fejtett, ami a borok újraforrásához, a borhibák gyakoriságához vezetett. Mindezek ellenére a jól kezelt magyar borok, az uradalmak mintaborai Európa-hírviek voltak, ami a kiváló adottságú magyar szőlőhegyeknek volt köszönhető.

A magyarországi társadalom által ma hungarikumként ünnepeelt jó magyar bor így és ennyiben „magyar”, vagyis ahol a föld, a szőlőhegyek magyarországiak, magyarok, de a művelés, az eljárások, a szaktudás, a hagyományok, az innovációk-újítások számos kulturális gyarapodás, az átvétel, a külföldi hasznosított tapasztalatok pedig a nagy európai, közép-európai migrációk, megtelepülések eredményei. Ezek a hatások azonban Magyarországon kristályosodtak ki, híres magyar borokat adva. Ma már senki sem kérdőjelezheti meg a soproni, a villányi, a szekszárdi, a budai, az egrői, a hajós-bajai borokat, mint magyar borokat és borvidékeket. Pedig a termelő kultúrájukban a német, a szerb is megtalálható a magyar mellett. Mert mi is a magyar? Fel lehet tenni a kérdést ezután? A magyar anyaföld, a szőlő-borvidék, a természeti-ökológiai kiváló adottságok, a szőlő-borkultúra szeretete, ápolása és óvása, amelyben a bevándorlóknak, migránsoknak, a magyarországi társadalmat alkotóknak is nagy szerepe volt és van.

Ma az amerikai, francia barik hordók, a külföldi eljárások, az olasz borászati eszközök, a hűthető-fűthető rozsdamentes krómácell tartályok már a magyar bort és borászatot szolgálják, és biztosítják, hogy az éleződő európai és világméretű gazdasági versenyben a terroá, a magyar termőhely kiváló ökológiai adottságait megőrizve, európai szintű, kiváló borok készülhessenek.

Csoma Zsigmond

A szőlőhegyek közigazgatása a XVI. században

Sopron vármegye

A kora újkori dunántúli szőlőhegyek igazgatásáról a vármegyei keretekre vagy borvidékekre koncentrálva számos történelmi, etnográfiai tanulmány jelent meg. Az alábbi kis dolgozat nem az eddigi eredmények összegzését kívánja adni, hanem egy kevésbé kutatott évszázad egyes dokumentumai alapján a további forrásfeltárások szükségességére szeretné felhívni a figyelmet. A szőlőhegyek rendjét, igazgatását szabályozó normatív források, a szőlőhegyi rendtartások, avagy artikulusok megjelenését az eddigi forrásfeltárás a késő középkorra teszi. A publikált dokumentumok legrégebbike a pozsony-

szőlősi/vajnori hegy (ma Pozsony [Bratislava] része) 1460–1470-es évekből származó nyolc pontos artikulusa, amelyben a szőlőhegy tisztviselőjét hegymesternek (*pergmayster*) nevezik, aki egy szolgálval rendelkezik (*knecht*).¹

A szőlőhegyekre vonatkozó normatív források szisztematikus feltárása e forrástípusok időrendje kapcsán további kérdéseket vet fel. A sporadikus késő középkori források mellett (pl. Im. 1486: Fejér vármegyei Tordas)² jelentős számú telepítőlevél, szőlőhegyi artikulus ismert a XVII. századi Dunántúl oszmán hódoltság alá nem tartozó – akár határovezeti – területről.³ A nagytáj XVIII. századi társadalmi, gazdasági reorganizációjával párhuzamosan e forrástípusok száma többszörösére növekedett. A XVIII–XIX. századból immáron filológiai, mikrotörténeti analízisek számára alkalmas szövegszaladók is a kutatás rendelkezésére állnak (pl. Veszprém, Somogy vármegyéből).⁴ Ugyanakkor a késő középkori szórványemlékek után a XVI. század nemcsak a Dunántúl tekintetében, de országosan is forráshiányos évszázadnak tűnt. Ebbe a hiátusba illeszkedett be a Sopron Város Levéltárában folytatott, illetve Sopron vármegyére vonatkozó forrásfeltárás, mely során jelentős mennyiségű XVI. századi városi statútum, illetve pár uradalmi rendtartás került elő. A részben publikált, jelentős részben még közöletlen dokumentumok egyaránt fontosak a szőlőhegyek kora újkori igazgatásának, gazdálkodásának, jogszabásainak szempontjából. Ismeretük további kiterjedt forráskutatást, a feltárt források közötti jogszabási viszonyok filológiai elemzését, egymáshoz való viszonyának megállapítását, multidiszciplináris vizsgálatát kívánja meg.

A vizsgált térség jelentőségét érzékelteti: Sopron vármegye nyugati részét, illetve a Fertő vidékét borászati-történeti szakirodalmunk a Mohács utáni királyi Magyarország egyik legfontosabb borvidéke részeként említi. A XV–XVI. század fordulójától egyre jelentősebbé váló Ruszt–Sopron–pozsonyi térség városai, mezővárosai egymással rivalizálva vettek részt a Sziléziába, Cseh- és Morvaországba, Kis-Lengyelországba irányuló borkereskedelemben, illetve a Habsburg uralkodók bécsi (majd I. Rudolf idején prágai) udvarának ellátásában.⁵

A forrástípus oldaláról: az ún. hegybéli artikulusok elemzése gyakran felveti, hogy e forrástípus a szőlőhegyi, falusi közösségek működéséhez, a közösségi autonómia megnyilvánulásához köthető. Szőlőhegyi közösségek természeti, gazdasági viszonyok függvényében, a kor- és köztörténettől befolyásoltan, településtípustól függetlenül kialakulhattak a kora újkorban jogi szempontból és gyakran gazdasági értelemben is a településhierarchia élén álló szabad királyi városok határaitól (avagy azok jobbágyfalvaiban), a különböző fejlettségű mezővárosokban, azok határaitól, illetve falvakban, pusztákban. A szőlőhegyi artikulus lehet a városi, mezővárosi statútum-alkotás része, tisztségviselői a hivatali karba integrálódott választott vagy fizetésekre szelvényesek. Ritkább az önszabályzó szabad agrárközösség (pl. nemesi falu) megye által kontrollált statútuma, speciális falutörvénye. Ennél jóval gyakoribb az egy-egy uradalomhoz tartozó falvak, kisebb mezővárosok földesúr és képviselője – avagy a földesurak és képviselői – által kiadott rendtartás. Ez utóbbi esetben a paraszti közösség és az uradalom közötti meg egyezések és mozgásterek az egyértelmű utasítástól a kölcsönösség különböző megnyilvánulásainak széles skáláján mozoghattak.⁶ A már említett falusi (nemesi községi) rendtartás a XVI. századból jelenleg nem ismert, csak a XVII. század első feléből. A városi, mezővárosi statútumokról, uradalmi rendtartásokról az alábbi vázlatos kép adható.

¹ Kováts Ferenc: A vajnori hegyközség rendtartása 1460-70-ből. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, 7. (1900) 469–470., újra kiadása: In: Hegytörvények forrásközléseinek gyűjteménye (1470–1846). Szerk.: Égető Melinda, Bp., 2002. (Szőlőhegyek történetének forrásai; 2.) 19–20.

² Újraaközlése: Égető i. m. (2002). 21–22.

³ Pl. Győr melletti Szabadhegy (1672): Égető Melinda – Dominkovits Péter: Hegytörvények és szőlőtelepítő levelek Győr és Sopron vármegyéből (1551–1843). Szerk.: Égető Melinda, Bp., 2004. (Szőlőhegyek történetének forrásai; 3.) 37–39.

⁴ Égető Melinda – Dominkovits Péter – ifj. Hermann István: Hegytörvények és szőlőtelepítő levelek Veszprém vármegyéből (1626–1828). Szerk.: Égető Melinda, Bp., 2006. (Szőlőhegyek történetének forrásai; 4.); Égető Melinda – Polgár Tamás: Hegytörvények és szőlőtelepítő levelek Somogy vármegyéből (1732–1847) Szerk.: Égető Melinda, Bp., 2011. (Szőlőhegyek történetének forrásai; 5.)

⁵ Legújabbban: Pálffy Géza: A Magyar Királyság kevéssé kutatott 16–17. századi gazdasági szerepköréről. A bécsi udvar éléskamrája – A Habsburg Monarchia hadiipari piaca. In: Pénztörténet – gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. Szerk.: Bessenyei József – Draskóczy István, Bp. – Miskolc, 2009. 250–252.

⁶ Tipológia: Égető Melinda: Szőlőhegyi szabályzatok és hegyközségi törvények a 17–19. századból. 2. jav. kiadás, Bp., 2001. (Szőlőhegyek történetének forrásai; 1.) 22–58.

A szabad királyi város. Sopron, a régió meghatározó szabad királyi városa első átfogó szőlőhegyi rendtartása Johann Reiss polgármester, Thomas Preiss városbíró hivatali idejében, 1545. május 19-i datálással, a két városvezető, a 12 tagú belső- és a 24 tagú külsőtanács – azaz a városvezetés legszélesebb körű egyetértésével –, a két hegyemester bevonásával készült el. Az iratot a városi jegyző foglalta írásba, aki fontos feladatot látott el a város jobbágyfalvainak magánjogi írásbeliségében, és valószínűsíthetően a szőlőhegyi vizsgálatok, jogesetek írásbeliséget követelő aktusainál is. A városi hivatalviselői karba tartozó hegyemester (*perghmaister*) a szőlőhegyek gazdálkodásának, jogbiztonságának, rendjének a felelőse volt, aki eljár az ingatlanok helyszíni szemlélésében, becsléseknél, vagyonosztásoknál, a rendészeti feladatok teljes körét ellátta (pl. állatok legeltetése, károkozások). Őt a város fizetett szolgálói segítették.⁷ Pár évvel később, 1551. július 15-én, a polgármester, bíró és a tanács kiadásában Sopron város egy 8 pontos szabályrendeletet alkotott, melyben a szőlőőrök (*huetter/hütter*) – a XVIII–XIX. századi magyar terminológia kölcsönzésével szőlőpásztorok – munkafelügyeleti, rendészeti feladatait határozta meg.⁸ Az 1560-as években a város több ízben is szabályozta a szőlőhegyekben dolgozó kapások, napszamosok munkáját, rögzítette fizetségét, illetve fegyelmezte őket. Az 1564. január 6-i rendszabás egy korábbi szokásrend megújítását sejteti (*reformation und ordnung*), amelyet a kapások, kapáslegények rendetlenkedése miatt 1567. december 1-jén megújítottak. Ebben a hegyemester kötelességévé tették minden szőlőbeli munka, így a kapásokkal, napszamosokkal kapcsolatosak felügyeletét is.⁹ A hegyemesterek esküvétele már 1551-ben bekerült a város tanácsülési jegyzőkönyvébe, a hegybéli tisztviselők, szolgálk esküszövegi jelenleg csak a század végéről ismertek (1591, 1595: szőlőpásztor esküje), miképpen az utóbbi esztendőből származik egy részletes szőlőpásztor utasítás is.¹⁰

A szabályozásnak megfelelő gyakorlat érvényesítésére, a konfliktusok esetén a hegyemesterek védelmére mutatnak a tanácsülési jegyzőkönyvek is. E forrástípus alapján számos eset ismert, mely során a hegyemesterek magánfelek örökségi pereiben eljárak; részt vettek az örökség tárgyát képező szőlőbirtokok felmérésében, elkülönítésében, megbecsülésében.¹¹ A város választott tisztségviselői közé tartozó hegyemesterek archontológiája 1525–1551 között ismert.¹²

Sopron város a XVI. század derekától nyolc, jelentős részben a Fertő partján található jobbágyközséggel Sopron vármegye birtokos társadalmában is jelentős helyet – a XVI. század végén a harmadik legnagyobb birtokos – foglalt el. Sopron nem csak a szabad királyi város határában található szőlőhegyekre, hanem a jobbágyközségek számára is kiállított hegytörvényt. A XVI. század végére datálható az a balfi szőlőhegyekre vonatkozó rendelet (*Pergordnung des torffß zum Wolffs*), amely a hegybéli emberek (*pergleuth*) feladatává teszi a helyi vagyonbecsléseket, hegybéli javakban történő vagyonosztásokban való eljárásokat, helyszíni szemléket.¹³ Egykorú városi szöveg-együttesből ismert, hogy a hegybéli emberek fogalom alatt a városvezetés által hivatalosan kirendelt városi emberek értendők; a konkrét forrás egy szőlőőrző személyére is kitér.

A mezővárosok. Fölöttébb sajnálatos, de a térség XVI–XVII. századi kiemelkedő szőlőtermelő, borkereskedő mezővárosaiból, Rusztról (Rust, A) – 1681-től szabad királyi város –, a kisebb Locsmándról (Lutzmannsburg, A.), avagy a Moson vármegyei Nezsiderből (Neusiedl am See, A.) a sopronihoz hasonló szőlőhegyi rendtartás jelenleg nem ismert. A borkereskedelem feldolgozására, a szőlőhegyi munkák ár- és bérvizsnyaira, a szőlőhegyek, szőlőtermelő mezővárosok társadalmára koncentráltó Harald Prickler ruszti kutatásai felhívják a figyelmet a tanácsülési jegyzőkönyvekben a szőlőhegyi munkákról, azok béréről folyamatosan felvett szabályrendeletekre. A mezővárosi hegyemesterek e településeken is a tisztújításokon választott tisztviselők voltak. Sopron vármegye Répce menti, jelentős szőlőtermeléssel bíró, de az említetteknel jóval szerényebb mértékben borkereskedelmet folytató mezővárosa, Csepreg, szőlőhegyeinek XVI. századi forrásai jelenleg nem ismertek. A kiterjedt szőlőhe-

⁷ Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (=SL): Sopron Város Levéltára (=SVL), Oerteliana, (=Oe.), Lad. XXXIII. et HH. fasc. 2. no. 18/1.

⁸ *Égető – Dominkovits* i. m. (2004), 99–100.

⁹ *Égető – Dominkovits* i. m. (2004), 109–115.

¹⁰ SL:SVL, Oe., Lad. XXXIII. et HH. fasc. 2. no. 18/2.: a szőlőpásztorok (*weingart huetter*) 1591. 1595. évi esküszövegét közli, az utóbbi esztendőben feladatait is. 18/9. Az 1595. évi szövegváltozat XVII. századi kézírásal: uo. fasc. 2. no. 18/8.

¹¹ Pl.: *D. Szakács Anita*: Sopron város tanácsa bírósági jegyzőkönyveinek regesztái III. 1570–1579. Sopron, 2011. Nr. 138–139., 452., 494., 678.

¹² *Tirnitz József*: Sopron sz. kir. város tisztségviselői 1525–1554. In: *Tirnitz József – Szakács Anita*: Sopron város tanácsa bírósági jegyzőkönyveinek regesztái I. 1533–1554. Sopron, 1996. sz. n.

¹³ *Égető – Dominkovits* i. m. (2004), 116–118.

gyekkel rendelkező oppidum jelenleg ismert, publikált rendtartásai a XVIII., XIX. századból származnak. A döntően a hegyesterek, kisebb részben a városi magisztrátus előtt tett szőlőbirtok-adásvételeket tartalmazó, 1647-től folyamatosan vezetett hegykönyv egyértelműen a mezőváros és a szőlőhegyek igazgatásának szerves, szoros összefüggését mutatja.¹⁴

A falvak: az uradalmak normatív szabályozása. Sopron vármegye birtokosai sorából a speciális város-uradalom, Sopron és jobbágyfalvai esetében (Balf példáján) is láthattuk, hogy a városi magisztrátus földesúrként adott szőlőhegyi rendtartást jobbágyfalvának. August Ernst, Zimányi Vera, Harald Prickler, Felix Tobler, Bán Péter, Elisabeth Gmoser, Kenyeres István kutatásainak köszönhetően a XVI–XVII. századi nyugat-dunántúli uradalmak kutatottsága nagyon jónak nevezhető. Ugyanakkor e munkák elsősorban a dominiumok kialakulására, településállományára, gazdaság-, igazgatás és társadalomtörténetére fókuszálnak, az uradalmak normatív, az adott településállomány gazdálkodását szabályozó szerepükkel kevésbé foglalkoznak. E szabályozó szerep további kutatása fontosságának hangsúlyozásával ezúttal csupán két, a XVI. század közepi jobbágyfalura vonatkozó földesúr (illetve tisztviselője) által kiadott rendtartást emelnék ki.

1557-ben Christoph Gravenstein, a fraknoi grófság ideiglenesen kinevezett udvarbírája (*verwalter*), a dominium egyik településének, Tormafalunak (*Krenstorff*, Kremsdorf, A.) a szőlőhegyre, illetve a mezőkre vonatkozó rendtartást adott ki. A szőlőhegyben a gazdálkodás rendjének, a tulajdonviszonyoknak a betartásáért a szőlőőrző felelt. Pár esztendővel később, 1561 augusztusában, Hans von Weispriach kismartoni uradalmának, fraknoi grófságának sáfárja a kismartoni uradalomhoz tartozó Oka (Oggau, A) község számára adott ki rendtartást, mely a szőlőhegyi jogszokások kontrolljává egyértelműen az alsófokú községi adó- és közigazgatás, bíraskodás első számú felelős emberét, a községi bírót nevezte meg, akit munkájában a közösség segít. Amennyiben szükséges, úgy a földesúri hatalom volt a következő szint. A forrás a büntetések részletezésekor szisztematikusan elkülönítette az uradalmat és a községet megillető tételeket. A rendtartás értelmében a hegybéli munkákat a rendészeti feladatokat ellátó hegymesterek kellett kontrollálnia, akit munkájában a szőlőőrzők segítettek.¹⁵ A fraknoi grófság közel két generációval későbbi, 1623. évi áprilisi szőlőhegyi rendtartása az említett mezővárosi tanácsülési jegyzőkönyvekbe bevezetett statutumokkal (ár- és bérlimitációkkal) rokonítható (Ruszt, Nezsider); az a szőlőmunkák egyfajta bérjegyzéke.¹⁶

Az uradalmak szabályozó szerepének érzékeltetésére engedtessek meg egy kitérés: gr. Széchenyi Ferenc Tibold Mihály jószágkormányzójával a XIX. század elején gyűjtette be Sárvár-felsővidéki uradalom településeinek régi szőlőhegyi artikulusait és adatott ki egy egységes uradalmi rendtartást. E folyamat részeként került az uradalmi levéltárba a kis Lövő mezőváros 1695. évi rendtartása, amely szerint a szőlőhegyek élén hegymester és hegybírák álltak. Őket munkájukban pásztorok segítették. Forrásunk részletesen szabályozta a szőlőbirtokok hegymester házánál lefolytatott adásvételének rendjét, a rendészeti funkciók mellett hasonló részletességgel leírta a hegymesterek járó természeti ellátást (pl. étkeztetés) is. A XVII. század végi, földesúri függésben lévő kis mezőváros szőlőhegyi rendtartása vitathatatlanul a forrásoknak abba a folyamatába illeszkedik, amely a szőlőtermelő közösségek jelentős autonómiájának történeti gyökereit hangsúlyozza, ugyanakkor az autonómia időbeli változására is rámutat.¹⁷

A falvak: az önálló nemesi közösségek. Sopron vármegye XVI–XVII. századi nemesi falvai két nagy tömbben, a Répce völgyében és a Rábaközben helyezkedtek el, a törvényhatóság legnyugatibb nemesi falva Felsőpulya (Oberpullendorf, A.) volt. A nemesi falvak a XVII. század közepő harmadától foglalták írásba rendtartásaikat.¹⁸ E nemesi közösségek falutörvényeinek keletkezési körülményeivel rokoníthatóan, 1643. június 14-én, Felsőpulya község a régi, elpusztult szőlőhegyek benépesítése végett rendtartást alkotott. A nemesi község birtokosai által megalkotott státutum az ugyancsak helyi birtokosok sorából kikerülő Lepovith Ferenc szolgabíró és esküdte jelenlétével vármegyei kontroll alatt készült. A rendtartás a hegyek rendjének őrzőjévé az esküt tett hegymestert nevezte ki, aki feltehetően a szőlőbir-

¹⁴ Dominkovits Péter: Adatok és források Csepreg mezőváros XVII. századi történetének kutatásához (1636–1670). In: Tanulmányok Csepreg történetéből. Szerk.: Dénes József. Csepreg, 1996. 190–194.

¹⁵ Égető – Dominkovits i. m. (2004). 101–108.

¹⁶ SL:SVL, Oe., Lad. LV. fasc. 2. no. 61.

¹⁷ Égető – Dominkovits i. m. (2004). A szőlőhegyek jogszokásainak, szervezetének uradalmon belüli egységesítésére: Égető Melinda: Adatok a Sárvár-Felsővidéki Uradalom szőlőhegyeinek életéhez a 19. század elején. Soproni Szemle, 53. (1999) 1., 21–29.

¹⁸ Pl. Sopron vármegyében 1637: Felsőpásztori, 1641: Gyülevész, 1642: Kisvölcséj, 1647: Tompaháza és Berek-alja, 1650: Felsőbük. Hudi József: A dunántúli nemesi községek státutumai a XVII–XIX. századból. Veszprém, 1999. 27–28., 30–31., 34–35., 38–42.

tokosok által választott személy lehetett. A határok és a gazdálkodás rendjének őrzőjét, a tolvajlások, károkozások ellen fellépő hegyemestert munkájában szőlőpásztor segítette. A nemes birtokosok nagyon ügyeltek a hegyemester tekintélyének a megóvására is, szidása 32 ft bírságot vont maga után, amely behajtása ügyében az illetékes szolgabíró kellett, hogy esküdtjével eljárjon. A későbbi, települési autonómiát mutató a falvak, benépesített puszták helyekre vonatkozó szőlőhegyi rendtartások egy lehetséges korai típusa jelenik meg ebben a nemesi községi rendszabásban.¹⁹

A szőlőhegyi települések kialakulása, egy-egy település (mezőváros, falu) XVI–XVII. századi igazgatásának, gazdálkodásának története további komplex kutatásokat kíván, amelyhez csupán szempontokat, adatokat adhatott ez a kis előadás. Ugyanakkor a szőlőhegyek igazgatásának sokszínűségére már e XVI. századi példák is felhívják a figyelmet, további kérdések megfogalmazására, kutatásokra ösztönözve.

Dominkovits Péter

A bor és az irodalom

A szőlő az emberiség régóta ismert és kedvelt kultúrnövénye. A bor kultúrkinés, különleges helyet foglal el a történelemben. Már a görögök tudták, hogy a bor orvosság, mérge és élelmiszer. *„A bor az embernek teremtett csodálatos adomány: feltéve, hogy egészségben vagy betegségben, ésszel és mértékkel, jellemre szabottan fogyasztják”* (Hippokratész). Egy görög hitrege szerint Pegazus, a múzsák szárnyas lova, akkor szökött elő Medusza nyakából, amikor annak fejét Perzszeusz levágta. Pegazus az Olümposzra repült, patkója nyomán szent források fakadtak. Leszállt Helikon (Parnasszus) hegyére. Patáiból vizet eresztett ki, attól kitünő szőlő termett, abból remek bor lett. A bort a kilenc múzsa megitta, ennek nyomán születtek meg a művészetek. Dionüszosz és Bacchus kultuszát a bor, a mámor, a vidámság jellemezte, a *bacchanáliákat* a rómaiaknál eleinte tiltották, mert kicsapongást, fékevesztett mulatozást, orgiát jelentett és jelent ma is szóhasználatunkban.

Babits Mihály *Az európai irodalom története* című opusza szerint Alkaiosz témái *„a bor, a szerelem, a haza hányt-vetett hajójának sorsán érzett aggodalom, a líra hagyományos témáivá lettek. Νῦν χρῆ μὲθυσθην, kiáltja Alkaiosz diadaléneke. Nunc est bibendum, echózsa a római, majd hatszáz év múlva. S Alkaiosz neve idéz egy lírai attitűdöt is. Ahogy a lírikus típusát ma is látja a köztudat: ifjúi hæv és önérzetes mámor!”*

Anakreon jelmondata: *„Jobb részegen feküdni, mint a halotti ágyon”*. Fő témái közé tartozik a bor és szerelem örök szomja. Bordicsérő vallomását, *‘Hogyha szomjas vagyok, bort iszom’*, Csokonai így költötte magyarrá: *„ha szíhatok borocskát, a gondjaim csucsulnak”*. (Anakreóni dal: *„Midőn iszom borocskát, / alusznak aggodalmim...”*) Közvetlenül hatott Catullusra és Horatiusra is. Magyar nyelven talán legismertebb költeménye a *Gyűlölöm* című epigrammát – fordításában ismerjük: *„Gyűlölöm azt, aki telt kupa mellett, bort iszogatván / Háborut emleget és lélekölő viadalt. / S kedvelem azt, aki bölcs és Aphrodité meg a Múzsák / Szép adományairól zengve szeretni tanít.”* A későbbi európai irodalomra inkább az utánpótlak (anakreontikák – anakreonteia) révén hatott.

Aszklépiadész (Kr. e. 300–250) versben hirdeti: *„Borban az igazság”* (In vino veritas). Catullus: *Ős falernusi bort...* kezdetű versének zárata: *„Itt Dionüszos él: a színbor”*. Dionüszosz a szőlőművelés, a bor és a mámor istene volt az ókori görögöknél. A bor és az emberiség kapcsolatát bizonyítják a legendák: Dionüszosz szívéből nőtt ki az első szőlőtöke. Bacchus pedig ügyes borkereskedőből vált a bor istenévé. Marcus Terentius Varro *A bor dícsérete* című versét Kerényi Grácia fordításában ismerhetjük: *„A bornál nincsen kellemesebb, nincs jobb ital: / Bajűző, büfeledtető orvosszerünk, / Vidámság magvetője, édes iskola, / A társaságot összeforrasztó erő.”*

Catullus, a szerelmi szenvedély első modern éneke, Vergilius, az aranykor és a haza költője, Horatius, a világirodalom egyik leggazdagabb témavilágú költője, a bölcs mértékletesség lírikusa. Róma közelében található Tusculum (Tusculaneum), amelyet Horatius halhatatlanított, ahol Sabinumban élt, falernumi bort iszogatva alkotta műveit. Martialis, a csípős epigrammák költője, *Egy korcsmáros* című versében különös emléket idéz fel: *„Ravennában volt egy korcsmáros, / Hogy becsapott az istenadta. / Vizes bort kértem tőle, cselből, / És a zsvány víz nélkül adta”* (Kosztolányi Dezső fordítása).

¹⁹ *Égető – Dominkovits i. m. (2004). 120–123.*